

მანანა ბუკია

მესაქონლეობის პროდუქტების აღმნიშვნელი ლექსიკა მეგრულში (მატყლი და ტყავი)

მესაქონლეობა სამეგრელოში მეურნეობის უმთავრესი დარგი იყო, შესაბამისად, განვითარებული იყო მასთან დაკავშირებული ლექსიკა. ზეპირსიტყვიერების, ეთნოგრაფიულ წყაროებში, ლექსიკონებში დადასტურებულმა და ველზე მოპოვებულმა მასალამ რამდენიმე ათასი სიტყვა-ფორმა შეადგინა, რომლებიც საინტერესოა, ერთი მხრივ, მეგრული ლექსიკური ფონდის გასაცნობად, მეორე მხრივ, ქართველურ ენათა ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კვლევებისთვის.

მეგრული მწყემსური (მესაქონლეობის) ლექსიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მესაქონლეობის პროდუქტის აღმნიშვნელ სიტყვებს. მათ შორის გამოირჩევა მატყლისა და ტყავის, მათი სახეობების, დამუშავების აღმნიშვნელი ფორმები.

საკუთრივ მატყლი აღინიშნება საერთოქართველური მონტყორი ფორმით: ქართ. **მატყლი** : მეგრ.-ლაზ. **მონტყორი / მონტკორი / მონტკოი** : სვან. **მა̈ტყ / მატყ** (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 319).

მატყლის სინონიმად გამოიყენება **ბონძორი / ბოდორი** (ყიფშიძე 1914: 207) – ათე ბორჯის **ბოდორცე** ქემანტუუ დაჩხერქე (ყიფშიძე 1914: 62) „ამ დროს ბეწვს, მატყლს მოეკიდა ცეცხლი“; **ნაღაჭა** (ჯვ.) – თხას **ნაღაჭა** ვაულუდუა დო შხურს არზენდუა „თხას ნაკრეჭი (მატყლი) არ ჰქონდა და ცხვარს აძლევდაო“ (სახოკია 1989: 248); **ბურდლა** ბეწვი, მატყლი (ყიფშიძე 1914: 210) – ეფერი მართახი ქიგმაშქვია, **ბურდლაქ** მუკოცუასიე (ხუბუა 1937: 49) „ისეთი მართახი დამარტყი, რომ ბალანი გაცვივდესო“.

ხარისხის მიხედვით განარჩევდნენ გაზაფხულსა და შემოდგომაზე განაკრეჭ მატყლს. შემოდგომის მატყლი კარგი ხარისხისა იყო, გაზაფხულის განაკრეჭი კი – ნაკლები ღირებულებისა.

შემოდგომაზე, ენკენისთვეში მთიდან ჩამოსვლის შემდეგ ნაკრეჭი მატყლი იყო **ნაგვალუ / ნაგვალე მონტყორი**, ზედმ. „ნამთევი მატყლი“ (ჭარაია 1997: 99), ასევე **ჯგვრ მონტყორი** (წალენჯ.), ზედმ. „კარგი მატყლი“.

კარგ მატყლად ითვლებოდა **ბეწვა / ბეჭვა მონტყორი** „ბეწვა მატყლი“ (ქაჯაია 2001: 238), **ბუთქი** „ხშირი და გრძელი ბეწვი“ (ქობალია 2010: 68). შდრ. ხევს. **ბუთუთი** ხშირმატყლიანის ეპითეტი (დლონტი 1984: 91); ფშ. **ბუთქვი** ხშირი და გრძელი ბეწვის მქონე (ქეგლ 2008: 1087), **ბუჟუჟი** „ცხვრის ნაზი მატყლი“ (ქობალია 2010: 68). შდრ. **ბუჟუჟი** „ცხვრის ტყავი დაგრუზვილი“ (საბა 1991: 121).

შედარებით დაბალი ხარისხის იყო გაზაფხულზე განაკრეჭი **ბუთა / ნაბუთუ / ნაბუთი**. იმავე სემანტიკის მატარებელია აფხაზუ-

რი ა-ბთა (ჯანაშია 1954: 68). მეგრული და აფხაზური ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ (ჭარაია 1997: 44). მ. ჩუხუას თვალსაზრისით, აფხაზური ფორმა პარალელს პოულობს, ერთი მხრივ, ქართ. ფთილა / ფითილა „ბამბის წნული“ : სვან. ფით „ნამცეცი; თოვლის ფთილა“, ფთ / ფათ „თმა“ და მეორე მხრივ ბაცბ. ფათარ, ჩაჩნ. ფათარ, ინგ. ფათრ „ბუმბული, თივთიკი (თხისა)“ ფორმებთან, ხოლო ზანური შესატყვისი არ მოეპოვება (ჩუხუა 2000-2003: 236). ვვარაუდობთ, რომ მეგრული ბუთა აფხაზური ა-ბთა-დან მომდინარეობს, ხოლო ნაბუთუ წინა ვითარების სახელია და ძირი აფხაზური ფორმიდან არის მიღებული (ბუკია 2013: 231).

დაბალი ხარისხის მატყლს აღნიშნავს მეგრული დამორჩილ გუშულირი მონტყორი (წალენჯ.) ზედმ. „შემოდგომამოვლილი მატყლი“, ნაზოთგ მონტყორი (ქაჯაია 2009: 388) ზედმ. „ნაზამთრალი მატყლი“ (შდრ. რაჭ. ნაზამთრი „ზამთარგამოვლილი საქონლის გრძელი ბეწვი“ (კობახიძე 1987: 80). შედარებით დაბალი ხარისხისა იყო აგრეთვე ბუღალი მონტყორი „ნაცრისფერი მატყლი“ (წალენჯ.), ეტიმ. „ჟღალი მატყლი“.

უვარგისი იყო ბაკვა მონტყორი „უხეში მატყლი“ (ქაჯაია 2001: 214). ლექსიკოგრაფის განმარტებით, თხას გორცხონუნა წმინდა ორცხონჯითინი, გიშელანს თომას. ათეს უძახუნა ბაკვას „თხას რომ დავარცხნიან წმინდა სავარცხლით, გამოიტანს თმას. ამას ეძახიან ბაკვას“ (იქვე); ბაკვა-ბაკვა „ნაგლეჯ-ნაგლეჯ შეთელილი, დამურკლული მატყლი“ (ქობალია 2010: 55); გაცახი „მსხვილბეწვიანი, უვარგისი მატყლი“ (წალენჯ.); კვირტი / კვირტელი / კვირტ-მონტყორი „ე. წ. ნაკვირვალ მატყლი – უვარგისი“ (ქობალია 2010: 361); ფაცახი „მსხვილბეწვიანი უვარგისი, ხმელი მატყლი“ (ქობალია 2010: 624).

გაზაფხულზე გაცვენილ ბალანს ნარცხვი (წალენჯ.) / ნარცვი (ქობალია 2010: 510) „გაცვენილი“ ეწოდებოდა.

მატყლის ბუწუწს ჰქვია ბოწოწია – თხას ქვარას ბოწოწია გითაბუ „თხას მუცელზე ბუწუწი ჰკიდა“ (ქაჯაია 2001: 256).

ერთი ცხვრის განაპარსი მატყლი იყო ართნაღაჭა, ზედმ. „ერთი განაკრეჭი“, კანძი (შდრ. კანძი „ერთი ცხოვარის ნაპარსი“ საბა (1991: 351); იმერ. კანძი „ერთი აღება მატყლი“ (გაჩეჩილაძე 1976: 79); აჭარ. კანძი „ერთი ცხვრის განაპარსი მატყლი“ (ფუტკარაძე 1990: 33); ქიზიყ. კანძი „ნაპარსი, ერთი ცხვრის ნაკრეჭი მატყლი“ (მენტეშაშვილი 1943: 86); ქიტა / ქეტა – „ერთი კანძი მატყლი ერთი ქიტა გამოდის ანუ წონით ერთი ლადარკონი (1/2 გირვ.), და ათ შაურად იყიდება“ (სახოკია 1985: 368). მატყლის ნარჩენი გაპენტვის შემდეგ არის ბარჭო (ქობალია 2010: 57).

მატყლის დამუშავება რამდენიმე ეტაპს მოიცავდა: ცხვარს ღაჭუნა „კრეჭენ“ – ღაჭუნა „კრეჭა“ (ყიფშიძე 1914: 349), კანძუნა „კრეჭენ“ – კანძუნა „გაკრეჭა ცხვრისა“ (ქობალია 2010: 353), გაზაფხულზე ბუ-

თუნა – საგაზაფხულო კრეჭას **ბუთუა** ერქვა (ქობალია 2010: 67).

გაკრეჭილ მატყლს **პენტუნა** „პენტავენ“ – **პენტუა** „პენტვა“ (ქაჯაია 2002: 494), **წეწუნა** „წეწავენ“ – **წეწუა** „მატყლის დაწეწვა“ (ყიფშიძე 1914: 378) – მონტყორს **წეწუნა**, უკული ოთალეშით ფეთუნა „მატყლს წეწავენ, შემდეგ სათელავით თელავენ“ (ქაჯაია 2002-ა: 408), **ფეთუნა** „ჩეჩავენ“ – **ფეთუა / ფეტუა** „დაჩეჩვა, ჩეჩვა“ – ოფეთაშეთ მონტყორს **ფეთუნს** „საჩეჩლით მატყლს ჩეჩავს“ (ქაჯაია 2002-ა: 93), **ჩეჩუნა** „ჩეჩავენ“ – **ჩეჩუა** „ჩეჩვა; წეწა მატყლისა“ – ოჩეჩეშით მონტყორს **ჩეჩუნს** „საჩეჩლით მატყლს ჩეჩავს“ (ქაჯაია 2002-ა: 301), **თალუნა** „თელავენ“ – **თალუა** „თელვა, თრიმლვა“ – მონტყორს დიო **თალუნა** ოთალეშით დო უკული თუხუნა „მატყლს ჯერ თელავენ სათელავით და შემდეგ ართავენ“ (ქაჯაია 2002: 34). **თალუა** საერთო-ქართველური ფორმა ჩანს: ქართ. **თელ-ვ-ა, გა-თელ-ა, თელ-ვ-ა** „შენაბდვა“ (საბა); ზან. (მეგრ.) **თალ-უ-ა // ნთალ-უ-ა** „გათელა, თელვა“, **მო-ნთალ-ირი** „მოთელილი“, ლაზ. **ნთალ-უფ-ს / ნთალ-უმ-ს** „თელავს, უჭერს“, **ო-ნთალ-უ** „თელვა“, სვან. **თელ-, ლი-თელ-ა / ლი-თელ-ე** „მოჭერა“ (ჩუხუა 2017: 211); **თუხუნა** „ართავენ“ – **თუხუა** „რთვა (მაფისა), მაფის გრეხით გამოყვანა – მონტყორს ოფეთალით ფეთუნა ჯგირო დო ჩერიათი **თუხუნა** მაფის „მატყლს საჩეჩლით ჩეჩავენ კარგად და თითისტარით ართავენ მაფს“ (ქაჯაია 2002: 68), **გოწკარწკანტანა** „გაწმენდენ, წმინდად დაართავენ“ – **გოწკარწკანტუა** „წმინდად დართვა მაფისა“ (ქობალია 2010: 212), **თხისუნა** „თელავენ“ – **თხისუა** „ჩეჩვა, პენტვა, თხის ნაკრეჭის მოთელვა, თექის დამზადება“ (ქობალია 2010: 322), **ტაბაკანა** „თელავენ“ – **ტაბაკუა** „მოთელვა“ (ქობალია 2010: 599).

დამუშავებული მატყლი არის **კვერცხი მონტყორი** „დაჩეჩილი მატყლის სახეობა“ (წალენჯ.). ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, **კვერცხი** მატყლის წონის საზომი ერთეული იყო. ს. მაკალათიას განმარტებით, ერთი კვერცხი უდრის 50 გრამს (მაკალათია 2006: 290); **ნაწეწა მონტყორი** „გაწეწილი მატყლი“ (ჭარაია 1997: 165); **პენტილი** „დაპენტილი“, **ფეთილგ მონტყორი** „დაჩეჩილი მატყლი“ (ქობალია 2010: 624), **წეწილი მონტყორი** „დაჩეჩილი მატყლის სახეობა“; **თხისილი** „გაჩეჩილი, გაპენტილი; თხის ბალნის ქეჩა, თექა (ქობალია 2010: 322).

მატყლის ფთილა გადმოიცემა სიტყვებით: **გვიგვილი** (ყიფშიძე 1914: 216), **ფარტა** (ქობალია 2010: 622), **ფატალა / ფატანა** (ჭარაია 1997: 132; ქაჯაია 2002-ა: 89). ეს უკანასკნელი **ფანტელა / ფარტენა** ფორმით გვხვდება საბასთან და ქართულ დიალექტებში: **ფარტენა** „მატყლის ფთილა“ (საბა 1993: 184), **ფანტელა/ეა** (იმერ.) „ფთილა“ (ბერიძე 1912: 56); **ფარტენა** (მთიულ.) „მატყლის მესამე დაჩეჩვით მიღებული ფთილა“ (კაიშაური 1967: 234); **ფარტენა** (ფშ.) „დასართავად გამზადებული მატყლის ფთილა“ (ცოცანიძე 1978: 236).

მატყლის ნართი არის **გაროზი** (ქაჯაია 2009: 62), **თხვირი**

(ელიავა 1997: 175), **თხორი** – ხეს **თხორი** ქომუჩას, სოფელ დუმოლინუას (ყიფშიძე 1914: 129) „ხელში ნართი მომცა, სოფელი მომატარა; **კვიკვი** – ძაფის დოფთუხუნდით, **კვიკვი** ქიგვორთანდით დო ფშუნდით „ძაფს დავართავდით, მორგვად დავახვევდით და ვქსოვდით“ (ქაჯაია 2002: 131), **კვირკვი** – გეჭოფუ დო ართი **კვირკვი** ქიმეჩ „აილო და ერთი გორგალი (ძაფი) მისცა“ (ხუბუა 1937: 108) **კვირკვალი** (წალენჯ.), **კვირკვილი** (შდრ. აფხ. ა-კ^ვკ^ვგა „მრგვლად დახვეული ძაფი, მორგვი“ (ჯანაშია 1954: 153). აფხაზური სიტყვის ამოსავალ ფორმად ვთვლით მეგრულ რედუპლიცირებულ კომპოზიტს **კვირკვი** „ძაფის გორგალი“ (ბუკია 2013: 230), შდრ. აგრეთვე **კვარკვამა** „მატყლის ქულა“, ქართული (მთიულ.) **კვირსლი** „ბეწვი შალისა“, სვანური **კუნკს** „ნართი, შულო ძაფისა“. ფუძის უძველესი სახეობა დაცულია ქართულში, სადაც მარტივი, გაუორკვებელი არქეტიპია შემორჩენილი. ე. ი. სვან. კუნკს < *კირ-კემ-ა < *კირშ-კირშ-ა, მეგრ. კვარკვამ-ა < *კურ-კუმ-ა < *კირშ-კირშ-ა (ჩუხუა 2000-2003: 130); **მორგვი** (ელიავა 1997: 229), შდრ. გურ. **მურგი** მრგვლად დახვეული ძაფი ან თოკი (დლონტი 1984: 377); ლაზ. **მურგი** გორგალი, მორგვი (მარი 1910: 170); **ნათუხა** (ქაჯაია 2002: 252), **ნართი** (ქაჯაია 2002: 362), მატყლის ძაფი კი – **ძიგა / ძგა** (შდრ. აფხ. ა-ძგა „მატყლის გრეხილი ძაფი“ (ჯანაშია 1954: 376). ეს უკანასკნელი მეგრულიდანაა შეთვისებული აფხაზურში (ბუკია 2013: 231), **ლანდი**, **ლანდძაფი** (ქობალია 2010: 379).

დამუშავებულ მატყლს **თუხუნა** „ართავენ“; **გიორთანა** „ართავენ“ – **გერთაფა** „ძაფის დახვევა“ (ჭარაია 1997: 48); **შილუნა** „შულოდ ართავენ“ – **შილუა** „შულოდ დართვა ძაფისა“ (ქობალია 2010: 661), **კვირკვუნა** „გორგლად ახვევენ“, **ხვეწუნა** „წმენდენ“ – **ხვეწუა** „ძაფის დასუფთავება“ (ჭარაია 1997: 178) – ძაფის ოკო **ხვეწუა** „ძაფს უნდა ხვეწა“ (ქაჯაია 2002-ა: 547), **მიოთუხანა** „ორ ძაფს აერთებენ“ – ბამბე მონტყორს **ქიმოთუხუ** „ბამბა მატყლს მიართო“ (ქაჯაია 2002: 241), **აკაშქვანა** „ძახვენ“ – ჩერია დო წყურიშით დოთუხუნდეს ართ ფათ, უკული **აკაშქვანდეს** ჟირფათ დო უკული დოწკონდუნდეს „თითისტრითა და კვირისთავით დაართავდნენ ერთ ფად, შემდეგ ორფად შეაერთებდნენ, დამახავდნენ და მერე დაწმენდდნენ“ (ქაჯაია 2001: 174), **წკონდუნა** „ორ ძაფს აერთებენ“ – **წკონდუა** რე ჟირი-ფა ძაფიში აკოშქვაფა „ძახვა არის ორი წვერი (კეცი) ძაფის შეერთება“ (ქაჯაია 2002-ა: 81).

მატყლის დასამუშავებლად გამოიყენებოდა **ოფეთალი / ოფეთაში / ოფეთეში** „საჩეჩელი“ – **ოფეთაშეთი (/ოფეთეშით)** ფეთუნა მონტყორს „საჩეჩლით ჩეჩქავენ მატყლს“ (ქაჯაია 2002: 453). სიტყვის ძირად გამოიყენებულა საერთოქართველური ს.-ქართვ. *ფეთ- „ჩეჩვა“ ქართ. **ფეთ**, **სა-ფეთ-ი** „საჩეჩი, საპენტი“, ზან. (მეგრ.) **ფეთ**, **ო-ფეთ-აშ-ე** „საჩეჩელი, საფეთი“, სვან. **ფეთ-/ფთ-**, **ლი-ფთ-ი**, **ლი-ფეთ-ე** (ლნტ.) „ჩეჩვა“ (ჩუხუა 2017: 375). მატყლს თელავდნენ და

ჩეჩავდნენ **ოთალეშით** – **ოთალეშით** თალუნდეს (//ფენტუნდენს) მონტყორს „საჩეჩელით ჩეჩავდნენ (წეწდნენ) მატყლს“ (ქაჯაია 2002: 426). იმავე ფუნქციის იყო **ოჩეჩეში** (ქაჯაია 2002-ა: 301), **საეჩელი** (ქაჯაია 2009: 468), **სეჩელი** „საჩეჩელი“ (ჭარაია 1997: 124). მომდინარეობს ქართული **საჩეჩელ**-იდან. მატყლს პენტავდნენ **ოპენტემ**-ით (ქაჯაია 2002: 440). დაპენტელ მატყლს ართავდნენ **ჩერია**-თი. **ჩერია** „თითისტარი“ (ყიფშიძე 1914: 364) – მეთუხუნს **ჩერიათ** მონტყორს (ხუბუა 1937: 140) „[მი]ართავს თითისტარით მატყლს“. თითისტარზე დამაგრებული იყო **წყურიში / ჭყურიში** „კვირისტავი“ (ყიფშიძე 1914: 385; ქაჯაია 2002-ა: 506) – ართ ინჭაწკვმა გამოლგ **წყურიშიქ** (ხუბუა 1937: 140) „ერთ ჭასთან წაძვრა კვირისტავი“.

მატყლს და მისგან დამზადებულ სამოსს მეგრელები თავადაც მოიხმარდნენ და ყიდდნენ. ეთნოგრაფიული წყაროების მიხედვით „მთიან სამეგრელოში, სოფ. ჯვარში და ხუდონში, ქალები აკეთებდნენ ნაბდებსა და ნაბდის ქუდებს. სანაბდედ არჩევენ შავ მატყლს, თუ მატყლი ფერადია, მას შავად ღებავენ. გარჩეულ მატყლს ჯერ კარგად გარეცხავენ, შემდეგ შავად ღებავენ და ლასტზე ან ფიცარზე ხელით მოთელავენ. საქუდე მატყლს უფრო ნაცრისფრად ღებავენ, შემდეგ მას ხელით მოთელავენ და კალაპოტზე ამრგვალებენ“ (მაკალათია 2006: 291).

„წალენჯიხის რაიონის სოფელ ჯვარში დღესაც ახსოვთ, რომ „თურმე ჩქვალერის უბნის მკვიდრები თელავდნენ შედარებით მოკლე და მხრებგანიერ, გარშემო ტყავის ან აბრეშუმის ძაფის გრებილისაგან დამზადებულ თასმაშემოვლებულ ტყავის შესაკრავიან „ქეჩა ნაბდებს“. მენაბდეობის ოსტატები იმიტომაც იყვნენ აღნიშნული რაიონის ამ სოფელში, რომ მთის რეგიონის ცხვრის მატყლი „საუკეთესოა“ ნაბდისთვის. დაჩეჩილ მატყლს დაპენტავდნენ, დაახვევდნენ წვრილ-წვრილად, აშრობდნენ და ამ პროცესს იმეორებენ რამდენჯერმე, რომ ნაბდის მასალა გამხდარიყო მტკიცე და მოქნილი. შემდეგ ხარშავდნენ ქვაბში და ხარშვისას უმატებდნენ წებოს და სხვადასხვა საშუალებებს უფრო მეტი სიმტკიცისთვის. ნაბდის დამზადების განსაკუთრებული წესი უზრუნველყოფს მის დამცველუნარიანობას, მოხდენილობასა და სიმსუბუქეს, რომ მისი ტარება მოსახერხებელი და იოლი ყოფილიყო“ (შავიანიძე 2015: 132-133).

„მატყლისაგანვე აკეთებენ საჩოხე და საძიქვე შალებსა, თუმცა დაბალი ხარისხისას. წყრთა აქაური შალისა იყიდება შაურად, ყაბალახი – მანეთად და ექვს აბაზად“ (სახოკია 1985: 368).

ტყავი მეგრულში გადმოიცემა საერთო ქართველურ-ზანური ფორმით **ტყებ**- ფორმით: ქართ. **ტყავი** : მეგრ. **ტყები** : ლაზ. **ტკები / ტები** (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 443).

ხარისხისა და დანიშნულების მიხედვით განარჩევენ სხვადასხვა სახის ტყავს: ხბოს ტყავის საქალამნეს ერქვა **ბალაღია** (ქობა-

ლია 2010: 56). საქალამნე ტყავი იყოს ასევე **სამგე / სამუგე** „თხის ტყავისგან დამზადებული საფეხსაცმლე ტყავი“ (ქაჯაია 2002: 573, 574). შდრ. **მოგუ** „ჩექმა“ (აბულაძე 1973: 261), მეგრ. **მაგუია** „ჩექმა, ბანდულლი“, სვან. **სამეგუ** „ტყავი“, (ჩუხუა 2000-2003: 151). შესაბამისად, სამგე / სამუგე „საჩექმო (ტყავს)“ ნიშნავს.

ცხვრის ტყავს **მეში** ერქვა (ქაჯაია 2002: 255). შდრ. იმერ. **მეში** „დაუმუშავებელი ტყავი“ (გაჩეჩილაძე 1976: 93). სხვა ლექსიკოგრაფთან **მეში** „უბრალო გამოუქნელი ტყავი და მისგან შეკერილი ფეხსაცმელია“ (ქობალია 2010: 413).

ქანდაქი „საქალამნე, გამოყვანილი და შოლტებად აჭრილი ტყავი ღორისა“ (ქობალია 2010: 631). იგივე სახელი ერქვა ერთგვარ გადასახადს ძვ. სამეგრელოში ე.წ. ხმელი ბეგარა გადაიხდებოდა საშაშხე ღორით და ტყავით (იქვე).

რამე ნივთის გადასაკრავად გამოსაყენებელ ტყავს ერქვა **რშვენი** (წალენჯ.,) **ფეკალი** (ზუგდი.).

სხვადასხვა დანიშნულების იყო **ოკვახჩე** „ხბოს, თხის ან ცხვრის მთლიანად გაძრობილი ტყავი, რომელსაც იყენებენ **კვახჩის** (იხ. ქვემოთ) გასაკეთებლად“ (ქაჯაია 2002: 430), **ოლაგუჯე** „მთლიანად გაძრობილი ხბოს, თხის ან ცხვრის ტყავი, რომლისგანაც აკეთებენ **ლაგუჯს** (იხ. ქვემოთ), **კვახჩას**“ (ქაჯაია 2009: 424). ამავე დანიშნულებით გამოიყენებოდა **ნაქვარიშა კვახჩა** „მუცლის გამხმარი ტყავი“.

საქონლის ზურგის, ხერხემლის ტყავი იყო **ნაგორგალი** (ქაჯაია 2002: 348). შდრ. მეგრ. **გორგალი** „ხერხემალი“ (ყიფშიძე 1914: 219). ზედმიწ. **ნაგორგალი** „ნახერხემლარს“ ნიშნავს.

ფენთხელა „ცხოველის ფერდის უნეკნო ნაწილის ტყავია“ (ქობალია 2010: 624).

შორტი „საქონლის ტყავის ანაჭერი მთელ სიგრძეზე, ერთი ფენა ტყავი, საქალამნე ტყავი (ქაჯაია 2002-ა: 267) – მაჟირა ცურე მაჟირა **შორტი** ტყეები გემონწყია (ყიფშიძე 1914: 77) „მეორე მხარეს მეორე შორტი ტყავი ამძვრეო“. **შორტი** საზომი ერთეულიცაა ტყავისა (ერთი ძროხის ტყავი 8-14 შორტია, შორტისგან 6-7 ქალამანი გამოდის) (ქობალია 2010: 662).

ტყავს სხვადასხვანაირად ამუშავებდნენ.

ტყაბარუა „გატყავება“ (ყიფშიძე 1914: 330) – კოჩქ ხოჯი **გოტყაბარუა** დო კუდელს ხამუ ქეკატახუა „კაცმა ხარი გაატყავაო და კუდს დანა მიატეხაო“ (სიბრძნე 1994: 15).

გოქამაჩუა / ქამაჩუა „გატყავება“ (ქაჯაია 2001: 394; ქაჯაია 2002-ა: 124) – ქუდვორაგუანდით დო გოფქამანჩანდით „წამოვაქცევდით და გავატყავებდით“ (ჯვ.).

ქემერუა „გატყავება“ – ხოჯი დოქემერუუ „ხარი გაატყავა“ (ელიავა 1997: 317).

გორტყიპუა „დამდუღვრით გაქუცვა (წვრილფეხა საქონლის ტყავს ჩაახურებდნენ, რომ ფორები გაფართოებულიყო და ბეწვი იოლად გასცლოდა)“ (ქობალია 2010: 197); **რტყიპუა** „გაყვლეფა“ – ტყე-ბის ქოლოლანა ტუტას დო **რტყიპუნა** „ტყავს უზამენ ნაცარს და ყვლეფენ“; ტყების **ბრტყიპუნდითინი**, თიმწკმა ფხვარენდით ტუტას „ტყავს რომ ყველეფდით, მაშინ ვხმარობდით ნაცარს“ (ქაჯაია 2002: 541).

გორხაზაკუა „გატყავება, გამოშიგნა; გასახმობად გაჭიმვა ტყავისა“ (ქობალია 2010: 209).

ხაკარუა / ხეკერუა „ფხეკა, ტყავზე ბალნის გაფხეკა – ტყეები **გობაკარუ** „ტყავი (საქალამნე) გაფხიკა“ (ქაჯაია 2002-ა: 509). შდრ. **ლაზ. ოხაკარუ** „ფხეკა“ (თანდილავა 2013: 696)

შორტუა „ფენა-ფენა აჭრა, აქნა; გამოლტვა“ (ქობალია 2010: 662).

ტყავისგან ამზადებდნენ სხვადასხვა ნივთებს:

გუდა „საქონლის ტყავისაგან დამზადებული ჭურჭელი“ (ყიფშიძე 1914: 219). კოჩი დო **გუდა** გომზარული ართი რენია „კაცი და გაბერილი გუდა ერთი არისო“ (სიბრძნე 1994: 71). იგივე ტერმინი გვაქვს ლაზურში: **გუდა** „გუდა“ (მარი 1910: 136). შდრ. **გუდა** „ოთხში ამოღებული ცხვრის, თხის ან ხბოს ტყავის პარკი (ჩვეულებრივ ზურგზე ან მხარზე გადასაკიდებელი)“ (ქეგლ II: 1492); სიტყვა ქართული ენის თითქმის ყველა მიკროსისტემაშია წარმოდგენილი: **გუდა** „გაუჭრელად გამრობილი ტყავი ხვასტაგთა შთასადებელად რისმე. იმერნი უხმობენ კუპრიელსა ტიკსაც“ (ჩუბინაშვილი 1961: 182); **გუდა** „ვარშაკანი“, პარკი“ (აბულაძე 1973: 98); სვან. **გუდრა / გუიდრა** „გუდა“ (თოფურია 2000: 175); **გუდა** „ხბოს, თხის ან ცხვრის ტყავი მთლიანად ამოღებული. ხმარობენ სხვადასხვა მიზნით. ცხვრის გუდას მხოლოდ ყველის შესანახად, ხბოს და თხისას კი – ფქვილისათვის, მარილისათვის და სხვ.“ (ლეონიძე 1925: 16); ზემოაჭარ. **გუდა** „თხის, ცხვრის და ხბოს ტყავი, ჭურჭლად გაკეთებული“ (ნიჟარაძე 1957: 139); ქიზიყ. **გუდა** „ყველის ჩასადები ტყავი“ (მენტეშაშვილი 1943: 42).

ლაგუჯი „გუდა“ (ყიფშიძე 1914: 270); „ცხვრის ან თხის ტყავისაგან გაკეთებული ხალთა. ტყაპუჭი“ (ქაჯაია 2002: 178) – შონქ თქუ-უა: დინახალე ვენაჯინენ ეში ჩქიმი **ლაგუჯის** ვაგორავა „სვანმა თქვაო: შიგნით რომ არ ჩაიხედო, ისე ჩემი ხურჯინი (გუდა) არ ამაგოო“ (სიბრძნე 1994: 158). სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ქართველურ ფორმებში **ლა-** პრეფიქსის სვანურიდან შესხების მიჩნევა აუცილებელი არ არის (ჩუხუა 2000-2003: 77). ასეთ შემთხვევაში **ლა-გუჯ-** ადვილად დაუკავშირდება ქართ. **გუდა-ს**. შდრ. ქართ. **ხიდი** : მეგრ. **ხინჯი** „ხიდი“.

კვახჩა / კვახჩა მეგრულში გარდამავალი სემანტიკით გვხვდება: ი. ყიფშიძის განმარტებით ესაა „თხის ტყავი, მწყემსები იყენებენ

დასაგებად“ (ყიფშიძე 1914: 255), პ. ჭარაიასთან „ცხვრის მოქნილი ტყავი, მწყემსები იყენებენ დასაგებად“ (ჭარაია 1997: 78), ვ. შამილადის ეთნოგრაფიულ მასალებში „ხის ტახტი მწყემსის კარავში“ (შამილადე 1974: 69), ჩვენს მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით „მწყემსის ქურქი“ (ჯვ.). ეს ტერმინი იგივეა, რაც ქართული ქეჩხო: **ქეჩხო** „1. (ძვ.) თხის ან ცხვრის მოქნილი ბეწვიანი ტყავი. 2. (კუთხ.) იგივეა, რაც გუდა“ (ქეგლ VII: 293); ძვ. ქართ. **ქეჩხო** „მოქნილი ცხვრის ტყავი ბეწვიანი“ (საბა 1993: 222); **ქეჩხო** „მარილგაცლილი და დამუშავებული, გაკეთებული ტყავი“ (ლეონიძე 1925: 77); გურ. **ქეჩხო** „ქურქი, ტყავი რისამე. ეძახიან აგრეთვე ტყავის პარკს, რომელშიაც საქმელს დებენ და ზურგზე იკიდებენ“ (ჟღენტე 1936: 243); იმერ. **ქეჩხო** „პატარა ხალთა მწყემსის საგზლის შესანახ-სატარებლად“ (გაჩეჩილაძე 1976: 140); აჭარ. **ქეჩხო** „ხბოს ტყავი“; „თხის ან ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი ჟილეტისებური მოსაცმელი“ (ფუტკარაძე 1990: 42). ტერმინი მეგრულიდან შეთვისებული აქვს აფხაზურ ენას: ა-კანჩა „ბეწვის მოუქნელი ტყავი ქვეშაგებად ხმარებული, ქეჩხო“ (ჯანაშია 1954: 153).

ხართა „გუდა“ (ყიფშიძე 1914: 398), „ციკნის ტყავისაგან გაკეთებული გუდა“ (ჯავახიშვილი 1986: 218); „ცხვრისა და თხის ტყავისაგან გაკეთებული ტანსაცმელი“ (ჭარაია 1997: 84). „ხალთა, გუდა, ტომარა“ (ქაჯაია 2002-ა: 517) – მით ხეს კინიკართანცია, თინა იფშანც **ხართასია** „ვინც ხელს წაიკაპიწებსო, ის გაივსებს ხალთასაო“ (გუდავა 1975: 156). ეს ტერმინი გვხვდება სამსავე ქართველურ ენაში: ქართ. **ხალთა** „ტყავის ტომარა, გუდა“ (ქეგლ VIII: 1322); სვან. **ხალთა** / **ხალთ** „ხალთა, გუდა“ (თოფურია 2000: 867), აგრეთვე ქართული ენის დიალექტებში: **ხალთა** (ლექხ.) „ხბოს გუდა საფქვილედ, სახორბლედ და სხვ.“ (ლეონიძე 1925: 94). გურ. **ხალთა** „ბეწვიანი ტყავი“ (ჟღენტე 1936: 260); ზემოიმერ. **ხალთა** „თხის ან ცხვრის ტყავის ჭურჭელი – გუდა“ (მოწენიძე 1974: 501); იმერ. **ხალთა** „თხის ტყავი თოფრაკივით გაკეთებული, ზურგზე მოსაკიდებელი გუდა“ (გაჩეჩილაძე 1976: 173). სიტყვა მეგრულიდან არის შეთვისებული აფხაზურ-ჩერქეზულში: აფხ. ა-ნათრა (ჯანაშია 1954: 441).

გუდის, ლაგუჯის სინონიმად ინფორმატორები ასახელებენ **ხეც**-ს (ჯვ.). იქნებ გაფხევილი ტყავი იგულისხმება? მეგრულში გაფხევილი **ხევილ**-ია. ამ ეტაპზე სხვა მოსაზრება აქ გვაქვს.

კუპრული „თხის ტყავისაგან გაკეთებული გუდა“ (ჯვ.). შდრ. **კუპრიელი** „1. ტიკი, ტიკჰორა (მოკუპრული). 2. საქალამნე ძველი რუმბისა“ (ქეგლ IV: 1434); **კუპრიელი** „იმერულად ტიკი“ (ჩუბინაშვილი 1991: 255); გურ. **კუპრიელა** „მამალი თხის ტყავისაგან გაკეთებული გუდა, ტიკი“ (ჟღენტე 1936: 230); ზემოიმერ. **კუპრიელი** „პატარა ტიკი, ტიკჰორა“ (მოწენიძე 1974: 212); მთიულ. **კუპრიელა** „გადაბრუნებული ტყავი ბეწვით შიგნით“ (კაიშაური 1978: 212). იგულისხმება კუპრით ამოგლესილი გუდა. ქართულიდან ნასესხობის სახით

გვაქვს ოსურში **კუპრუ / კუპრული** (აბაევი 1958: 641).

ქასლაშია „ჭურჭელი, თხის ტყავისაგან გაკეთებული. შიგნით და გარეთ გაფხევილია. შიგ ასხამენ მაწონს და მგზავრობის დროს დააქვთ“ (სახოკია 1985: 350). ნაგენეტივარი სახელი მეგრულში სხვადასხვა ფორმით გვხვდება: **ქასლაში** (ყიფშიძე 1914: 342), **ქაცელაში** (ჯავახიშვილი 1986: 217), **ქაცლაში** (ჭარაია 1997: 140), **ქაცლაშია** (ფიფია 1999: 45). **ქაცლა** (ელიავა 1997: 317).

ზამთრის სამოსელს შორის აქტიურად იყენებდნენ საქონლის ტყავისაგან დამზადებულ **კანჩაფლას** (შავიანიძე 2015: 131).

მითითებული ლიტერატურა

აბაევი 1958 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 1. Москва-Ленинград.

აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი

ბერიძე 1912 – ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სანკტ-პეტერბურგი

ბუკია 2013 – ნარკვევები ქართველურ-აფხაზური ლინგვო-კულტურული ურთიერთობის ისტორიიდან I, თბილისი

გაჩეჩილაძე 1976 – პ. გაჩეჩილაძე. იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა. თბილისი.

გუდავა 1975 – ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, I, პოეზია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დაურთო ტ. გუდავამ. თბილისი

ელიავა 1997 – გ. ელიავა, 1997, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი – თბილისი

თანდილავა 2013 – ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი

თოფურია 2000 – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი

კაიშაური 1967 – ლ. კაიშაური, მთიულურის დარგობრივი ლექსიკა, თბილისი

კობახიძე 1987 – ალ. კობახიძე, რაჭული დიალექტის ლექსიკონი, თბილისი

ლეონიძე 1925 – ლ. ლეონიძე, მესაქონლეობის ლექსიკონი, თბილისი

მაკალათია 2006 – ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი

მარი 1910 – Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем. С.-Пб.

მენტეშაშვილი 1943 – სტ. მენტეშაშვილი, ქიზიყური ლექსი-

კონი, ქართველურ ენათა ლექსიკა, II, თბილისი

ნიჟარაძე 1957 – შ. ნიჟარაძე, ზემოაჭარულის თავისებურებანი, გამოკვლევა და ტექსტები ლექსიკონითურთ. ბათუმი

ჟღენტი 1936 – ს. ჟღენტი, გურული კილო. გამოკვლევა, ტექსტები, ლექსიკონი, თბილისი

საბა 1991 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი

საბა 1993 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბილისი

სახოკია 1985 – თ. სახოკია, მოგზაურობანი, ბათუმი

სახოკია 1989 – თედო სახოკიას არქივიდან, II. მეგრული ანდაზები და გამოთქმები, იკე, XXVIII, თბილისი

სიბრძნე 1994 – ხალხური სიბრძნე. I. მეგრული და ლაზური ანდაზები, შემდგენლები რ. შეროზია და ო. მემიშიში, თბილისი

ფენრიხი, სარჯველაძე 2000 – ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი

ფიფია 1999 – დ. ფიფია, მეგრულ-ქართული სალექსიკონო მასალები, თბილისი

ფუტკარაძე 1990 – შ. ფუტკარაძე, მეცხვარეობის ლექსიკონის აჭარულში, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა. VII, თბილისი

ქაჯაია 2001 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი

ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი

ქაჯაია 2002-ა – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი

ქაჯაია 2009 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. IV, თბილისი

ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქო-ბავას საერთო რედაქციით, თბილისი.

ქეგლ 2008 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. 1 (ახალი რედაქცია), თბილისი

ქობალია 2010 – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი

ლლონტი 1984 – ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი

ყიფშიძე, 1914 – И Кипшидзе Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем С-Пб

შავიანიძე 2015 – დ. შავიანიძე, სამეგრელო, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი, ქუთაისი

შამილაძე 1974 – ვ. შამილაძე, მესაქონლეობა სამეგრელოში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, II, თბილისი

ჩუბინაშვილი 1961 – ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, თბილისი

ჩუხუა 2000-2003 – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი
ჩუხუა 2017 – მ. ჩუხუა, ქართულ-ჩერქეზულ-აფხაზური ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი
ცოცანიძე 1978 – გ. ცოცანიძე, ფშაური დიალექტი, თბილისი
ძოწენიძე 1974 – ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული დიალექტი, თბილისი
ჭარაია 1997 – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი
ხუბუა 1937 – მ. ხუბუა, მეგრული ტექსტები, თბილისი
ჯავახიშვილი 1986 – მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. ი. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით, ტ. IV, ნაწ. I. მესაქონლეობა, თბილისი
ჯანაშია 1954 – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ ქართული ლექსიკონი, თბილისი

Manana Bukia

**Animal breeding products' terminology in Megrelian
(Fleece and Pelt)**

Abstract

Terms denoting products of animal breeding (fleece, pelt) take a significant part in a herdsman vocabulary in Megrelian.

The paper deals with up to 150 word-forms representing types of fleece and pelt, their processing, purpose, tools, etc.

A part of the words are specific just for Megrelian language while others are used in common Kartvelian vocabulary. Part of the words from is adopted from Megrelian (or Kartvelian) by neighboring languages.

დიალექტოლოგიური კრებული – 2019, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 2019

The Collection of Dialectological Papers – 2019, TSU Press, Tbilisi, 2019

გვ. 3-16